

**Концептуальні засади сталого розвитку
регіональної системи загальної середньої освіти**

Стаття присвячена проблемам модернізації системи освіти. Визначено сутність і особливості розвитку системи і системи освіти, зокрема. Обґрунтовано, що концептуальною основою розвитку регіональної системи загальної середньої освіти є сталий розвиток цивілізації.

Ключові слова: *розвиток, розвиток системи, регіональна система освіти, сталий розвиток, концептуальна основа розвитку.*

Касьянова Е. Н. Концептуальные основы устойчивого развития региональной системы общего среднего образования. *Статья посвящена проблемам модернизации системы образования. Определены сущность и особенности развития системы и системы образования, в особенности. Обосновано, что концептуальной основой развития региональной системы общего среднего образования является устойчивое развитие цивилизации.*

Ключевые слова: *развитие, развитие системы, региональная система образования, устойчивое развитие, концептуальная основа развития.*

Kasyanova O.M. The conceptual basis of the stable development of the regional secondary educational system.

The article is devoted to the problems of modernization of educational system. The essence and the features of development of the system and the educational system in particular are defined. It is proved that the stable development of civilization is a conceptual basis of development of secondary education.

Key words: *development, development of the system, regional system of education, stable development, conceptual basis of development.*

Постановка проблеми. Розвиток цивілізації як домінуюча стратегія ХХІ століття передбачає сталий розвиток його соціальних інституцій, у тому числі й системи загальної середньої освіти. Перспективна мета системи освіти ХХІ століття полягає в освітньому забезпеченні сталого розвитку цивілізації.

Відтак, сталий розвиток освіти передбачає організаційно-педагогічні зміни, новий вимір, масштаб, нові функції освіти через оновлення й модифікацію існуючих. Отже, викристалізовується нова глобальна мета, образ бажаного, модель сталого розвитку системи освіти через включення до кола її функцій освітнього забезпечення сталого розвитку цивілізації. Визначена мета збігається з Програмою дій «Порядок денний на XXI століття», де наголос зроблено на «переорієнтацію освіти на питання сталого розвитку» [10, с. 327]. Таким чином, концептуальною основою розвитку загальної середньої освіти регіону має стати методологія сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам сталого розвитку присвячено чимало досліджень. Серед них варто назвати праці таких науковців, як Н. Білик, М. Багров, М. Гриньова, М. Згуровський, Ю. Кращенко, С. Клепко, О. Мещанінов, Л. Немець, у яких визначено концептуальні засади сталого розвитку суспільства, і системи освіти зокрема.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми сталого розвитку системи загальної середньої освіти регіону потребують подальших теоретичних і експериментальних досліджень.

Формулювання цілей статті. Провідною метою статті є обґрунтування сталого розвитку регіональної системи загальної середньої освіти та його концептуальних засад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток загальної середньої освіти детермінований змінами, що відбуваються в суспільно-політичному та соціально-економічному житті українського суспільства. Основними джерелами цих змін стали світовий та європейський контексти розвитку освіти, зміни у ставленні та вимогах держави і суспільства до її якості, оновлення освітньої парадигми, розвиток психолого-педагогічної науки, теорії управління та суміжних наук, зміни у фінансуванні освіти та засобах регулювання діяльності навчальних закладів. За цих суттєвих перетворень особливого значення набуває регіональна система загальної середньої освіти, оскільки саме

вона має можливість враховувати реальні запити споживачів освітніх послуг, освітнього ринку і ринку праці, потенційні можливості й особливості освітнього середовища для їхньої реалізації, повноцінно реалізувати освітню та інноваційну політику, сприяти задоволенню освітніх потреб соціуму. Діяльність національної школи спрямована на забезпечення конкурентоспроможності випускників і підвищення національних шансів у світовому змаганні за сфери ринку.

Термін «розвиток» давньоримського походження і означає «розгортання згортку при читанні». Згодом, означений феномен стає філософською категорією, яку визначено як процес руху, закономірних змін, перехід від одного якісного стану до іншого, досконалішого, від простого до складного, від нижчого до вищого.

Отже, розвиток – це зміни, що призводять до нового стану. Діалектика трактує поняття «розвиток» як незворотні якісні зміни, що можуть бути трьох типів: розвиток в одній площині – перехід об'єкта з якісного стану одного ступеня складності до іншого якісного стану такого ж ступеню; регресивний розвиток – перехід об'єкта з якісного стану складнішого ступеня до іншого якісного стану меншого ступеня складності; прогресивний розвиток – перехід об'єкта з якісного стану меншого ступеня складності до іншого якісного стану більшого ступеня складності. Прогресивний розвиток передбачає зміну всієї сукупності його атрибутів, а не лише одного з них, їхній перехід від простої форми до складнішої, коли виникають більш розгалужені форми залежностей, зв'язків, взаємодій, функціональні зміни, просторові та часові утворення тощо.

Нині категорія «розвиток» стає однією з ключових у науці та культурі. Сучасне розуміння цього феномену, на думку В. Слободчикова та інших науковців, поєднує в собі три незалежних один від одного значення: розвиток як об'єктивний фактор, природно здійснюваний процес якісних змін об'єктивної реальності, у тому числі й людини; розвиток як пояснювальний принцип на основі якого інтерпретуються зміни, що відбуваються у світі людини; розвиток як мета і цінність європейської культури (у свідомості людей

сформовано позитивне ставлення і розуміння необхідності особистісного розвитку) [11].

На думку Д. Леонтєва, В. Соловйова, В. Розанова, розвиток визначається наявністю трьох моментів: моменту початку – первинного стану об'єкта; моментом досягнення мети та низкою проміжних станів послідовного переходу від наявного до бажаного стану [5]. Це цілком відповідає синергетичним законам розвитку, коли складні системні об'єкти підпорядковуються ритмічній зміні станів – стійкої та нестійкої рівноваги. Під стійкою рівновагою розуміють стан, коли система, попри на впливи, мимовільно повертаються до цього стану. Натомість нестійка рівновага – незначний вплив виводить систему з наявного стану» [4, с. 17]. Стійкий стан характеризує системи, діяльність яких спрямована на досягнення мети. Нестійкий стан притаманний періоду, коли система досягає висунутої мети і перебуває перед вибором нових цілей, при цьому кількість варіантів її руху обмежена вибором нових орієнтирів, напрямів та цілей. Ю. Громико розуміє розвиток як «розрив між станом стійкого функціонування і новим станом, а тому вважає, що розвиток завжди спирається на закладені в стійкий стан природні тенденції, які можуть бути виявлені тільки на основі майбутнього, що проектується [3, с. 92–93].

З погляду причин, що обумовлюють початок руху системи від одного стану до іншого, у педагогічній літературі виокремлюються різні типи розвитку. Так, М. Бітіянова визначає такі: «розвиток по сутності природи або становлення» як природна часова послідовність ступенів, періодів, стадій (рух спричинений чимось, що запускає, підтримує зміни); «розвиток по сутності соціуму, або формування» як процес зміни діяльності, способів, засобів розвитку, які є в розпорядженні людини (рух від соціокультурного зразка до його внутрішнього присвоєння); «розвиток по сутності людини або перетворення» як процес саморозвитку, рух людини за цілями, цінностями і сенсом свого існування [2, с. 5–6].

Отже, в основу розвитку має бути покладено процес розробки та впровадження новоутворень, який відбувається «по сутності соціуму» і

призводить до необхідних прогресивних змін, появи якісного нового стану системи, що має на меті розвиток «по сутності людини». Цей процес, на думку А. Цимбалару, має бути одночасно незворотнім, спрямованим і таким, що підлягає проектуванню та має бути закономірним (не може бути ані суто штучним, довільно зробленим, ані суто природним, таким, що здійснюється самостійно або спонтанно) [13, с. 67].

Н. Моїсеєв, розглядаючи розвиток соціальних систем, зазначає: якщо процеси, які відбуваються в системі та навколишньому середовищі стабільно реалізують фіксовані цілі, то це називають «функціонуванням системи». Функціонування – це дія за відомим зразком. Отже, і цілі, і вихідний матеріал, і кінцевий продукт уже раніше задані та надані людині на рівні виконання. Також функціонування визначається як перебування в активному стані того ж рівня (типу). Функціонування – процес зворотний, йому притаманне циклічне відтворення постійного набору функцій.

Розвитком системи називають те, що відбувається у ній при зміні її цілей. Характерною рисою розвитку є той факт, що існуюча структура перестає відповідати новим цілям. Для забезпечення нового стану системи відбувається зміна структури, а іноді і її складу, тобто перебудова системи. Завданням вищого рівня є побудова потрібної системи та керування нею. Отже, розвиток передбачає появу принципово нових утворень, перехід на новий рівень функціонування. Розвиток являє собою вид незворотних змін. Провідною дією при цьому є прийняття рішення, тобто формалізований або неформалізований вибір, що дозволяє досягти певної мети або просунути в її напрямку [9].

Розвиток системи загальної середньої освіти вимагає розв'язання широкого кола проблем. М. Фуллан наводить думку П. Паскаля, коли окреслює «різницю між двома типами проблем: конвергентними, де ми маємо справу з визначенням легко вимірюваних проблем, які підпорядковуються законам логіки, та дивергентними, які не підлягають вимірюванню чи верифікації, і не знаходять для себе єдиного рішення. Коли хтось розв'язує конвергентну проблему, то він її просто усуває. У цьому немає нічого хибного. Дивергентні

проблеми, як би там не було, не можуть перманентно усуватися, а дають гарні наслідки тільки завдяки всебічному мисленню, зумовленому парадоксом» [12, с. 69–70].

Як свідчить аналіз діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, пошуки шляхів розв’язання проблем розвитку освіти мають нині два напрями. Перший, він, швидше, реставраційний, побудований на формуванні якісно нового рівня традиційних навчальних закладів та можливості отримати ними нового статусу – ліцей, гімназія, коледж тощо. Другий – нетрадиційний, авторський, що враховує сутнісні характеристики інтегративного, культуротвірного, особистісного підходів, природовідповідних технологій навчання і виховання. Саме такий шлях розв’язання проблем розвитку освіти зумовлює формування принципово нового освітнього середовища. Для того, щоб реалізувати такий варіант розвитку системи освіти регіону, необхідно враховувати як освітній потенціал, так і ресурсні обмеження регіону. Оскільки основним ресурсом економіки XXI століття є знання, то система освіти, як осередок здобуття нового знання та його поширення, повинна стати каталізатором у розвитку регіону через розвиток навчальних закладів, запровадження інноваційних проектів, що інтегрують регіон у глобалізаційні та інтеграційні процеси.

Для сучасної України характерна тенденція формування регіональної системи освіти як сукупності різноманітних навчальних закладів, що функціонують у регіоні. Розвиток освіти в регіоні відбувається шляхом удосконалення діяльності існуючих навчальних закладів за рахунок розширення кількості та якості освітніх послуг, що ними надається, і утворенням нових закладів або структурних підрозділів існуючих. Крім того, виникає конкурентна боротьба на ринку освітніх послуг між загальноосвітніми школами, ліцеями, гімназіями, колегіумами та вищими навчальними закладами за їхніх випускників. Це призводить не тільки до змін взаємозв’язків, стосунків між навчальними закладами, що діють на ринку освітніх послуг, а й сприяють запровадженню інновацій, розширенню матеріально-технічної бази, пошуку

прихованих резервів, підвищенню професійно-педагогічної та управлінської діяльності, а, отже, стимулюють їхній розвиток.

Останнім часом термін «розвиток» використовується в різних словосполученнях: територіальний розвиток, економічний розвиток, соціальний розвиток, соціально-економічний розвиток, сталий (стійкий) розвиток тощо.

Як зазначалося раніше, розвиток взагалі є досить тривалим процесом переходу складних системних об'єктів з одного стану до іншого, більш досконалішого. В. Мамонова зазначає, що коли мова йде про розвиток території, це означає кількісні та якісні зміни, які відбуваються в різних сферах її життєдіяльності й призводять до оновлення територіальної системи через внутрішні структурні та функціональні зміни; про економічне зростання, реструктуризацію економіки, формування ринкових стосунків, становлення різноманітних форм власності та господарювання, через активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності дозволяють говорити про економічний розвиток; поширення інфраструктури та відтворення соціального життя (демографічні, освітні, оздоровчі, медичні, культурні та інші аспекти) – про соціальний розвиток. Об'єднання характеристик утворює термін «соціально-економічний розвиток» [7].

Складність і багатовимірність категорії сталого (стійкого) розвитку породжує велику кількість визначень її та дискусій навколо цієї проблеми. Проблема вичерпного і точного визначення сталого (стійкого) розвитку не розв'язана дотепер.

Для ґрунтовного усвідомлення сталості вживається класичне визначення, яке використовується для дослідження результатів зовнішнього впливу на фіксовану, конкретну систему, тобто коли змінюється тільки навколишнє середовище, а не сама система. Класична теорія вивчає сталий стан системи та динаміку її поведінки як при малих збудженнях, так і при великих впливах.

Перші систематизовані дослідження властивостей сталості стану системи належить О. Ляпунову. Він досліджував проблему поведінки системи, яка за

рахунок «малих» збуджень була вилучена зі стану рівноваги. За О. Ляпуновим, якщо траєкторії процесу залишаються «близькими» до первинного стану для всіх наступних моментів часу, то така система вважається сталою [6].

Один з аспектів сталості пов'язаний із поняттям «адаптованість». Адаптованість характеризує певну міру спроможності системи до поглинання зовнішніх збуджень без суттєво визначених наслідків для її поведінки у перехідному стані чи у стані, що настає після перехідного, тобто у стаціонарному. Відтак, аналіз, спостереження стану системи освіти протягом певного інтервалу часу дозволяє зробити висновок стосовно характеру змін, розвитку об'єкта дослідження. Для цього потрібна сукупність індикаторів, показників, параметрів, система кількісних оцінок, критеріїв, що відображає, характеризує різні аспекти, багатогранність найважливішої соціальної інституції – системи освіти.

У сучасній літературі з економіки і соціального розвитку держав і територій поряд із терміном «стійкий розвиток» все частіше вживається поняття «сталий розвиток», яке еквівалентне англійському «steady development» і є найточнішим визначення саме процесу розвитку, оскільки «стійкий» – це такий, який опирається, не піддається впливам, витривалий, а «сталий» – постійний, незмінний.

Сьогодні існує близько 100 визначень і тлумачень сталого розвитку, що часто породжує непорозуміння між фахівцями, заважає розвитку концепції та поширенню ідей сталого розвитку в суспільстві, створює перешкоди об'єднанню зусиль усіх зацікавлених сторін для впровадження принципів сталого розвитку в практичну діяльність урядів, політичних і громадських рухів, органів місцевого самоврядування.

Згідно з Гру Харлем Брунтланд, сталий розвиток – це така модель соціально-економічних стосунків, «...за якої досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь...» [10].

Складність сприйняття категорії сталого розвитку не в останню чергу

пояснюється несхожістю її з ustalеним розумінням категорій «економічного зростання», «розвитку», «економічного розвитку», «соціального захисту», «охорони довкілля», що склалися в системі координат сучасних соціально-економічних теорій.

Категорія сталого розвитку має міждисциплінарний характер. Це призводить до того, що залежно від наукової спеціалізації дослідника відображається переважно лише якийсь один бік проблеми. Тому екологи тлумачать сталий розвиток як екологічно збалансований розвиток, біологи розглядають його через категорії гомеорезу та гомеостазу людських спільнот, економісти часто зводять його до економіки нульового росту, або економіки природокористування в межах індустріальних чи неоліберальних схем, соціологи розглядають сталий розвиток як соціологічну концепцію, орієнтовану на потребу розвитку людини, політологи та практичні політики – як нову консенсусну ідеологію та політичну доктрину розвитку. При цьому кожен науковець наводить ґрунтовну аргументацію на користь істинності своєї позиції, але вона справедлива лише в межах «системи координат» певної дисципліни.

Головна ідея сталого розвитку полягає в подоланні суттєвих проблем сучасного суспільства шляхом виходу за межі ustalених парадигм розвитку світу. Отже, сталий розвиток є спробою нового цілісного бачення сучасного і майбутнього суспільства, яке базується на принципово різних світоглядних засадах розвитку та системах цінностей.

У концепції сталого розвитку об'єднуються три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний і, відповідно, три цілі сталого розвитку: економічна ефективність, соціальна справедливість, екологічна стабільність і рівновага.

При цьому перехід до сталого розвитку розуміється не лише як економічне або науково-технічне завдання, а й як завдання суспільне, пов'язане з вихованням і освітою населення, формуванням такої суспільної свідомості, яка б відповідала гармонійним стосункам людини і природи. Для його

здійснення потрібне об'єднання зусиль державних і недержавних структур, координація роботи на федеральному, регіональному і місцевому рівнях, широке міжнародне співробітництво.

Проблеми сталого розвитку у значній мірі є управлінськими, оскільки головна відмінність всього попереднього розвитку від майбутнього полягає в тому, що ним (сталим розвитком) необхідно розумно керувати. Механізми розробки і прийняття рішень повинні бути орієнтовані на відповідні пріоритети і враховувати наслідки реалізації цих рішень в економічній, соціальній та екологічній сферах.

Концептуальною основою розвитку регіональної системи освіти має стати методологія сталого розвитку. На думку М. Багрова, цілі розвитку будь-якого регіону повинні вписуватися у світову стратегію розвитку. Проте вони повинні бути конкретизовані та розглянуті крізь призму регіону, гранями якої є соціум, здорове середовище та безпека. Все інше – засоби, а не цілі [1, с. 189].

Отже, регіональна система загальної середньої освіти має враховувати основні тенденції сталого розвитку, серед яких основними є:

- поява та зростання глобальних проблем, які можуть бути розв'язаними лише внаслідок співпраці у межах міжнародного суспільства, що вимагає формування планетарного мислення в молодого покоління;
- перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значного розширення контактів міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливого значення набувають формування і розвиток комунікативності та толерантності;
- пришвидчення темпів розвитку суспільства, і, як наслідок, необхідність підготовки людей до життя у швидко змінюваних умовах;
- демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що зумовлює необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору.

Сталий розвиток загальної середньої освіти регіону зумовлює визначення й усунення причин деструктивних та обґрунтування і підтримку конструктивних змін. У зв'язку з цим, цілком слушною є думка О. Мещанінова,

що «слід утворити незалежні національні інституції та визначити порівняльні норми якості, що користуються міжнародним визнанням. Належну увагу слід приділити конкретним інституціональним, національним та регіональним умовам, щоб врахувати різноманіття та запобігти уніфікації. Зацікавлені сторони повинні бути обов'язковим учасником процесу інституціональної оцінки» [8, с. 29–30].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, проблема сталого розвитку системи загальної середньої освіти є комплексною, складною і, без сумніву, належить до дивергентних проблем. Розв'язати її можна шляхом запровадження інституціональної оцінки, яка є провідним фактором у реалізації концепції сталого розвитку в системі загальної середньої освіти регіону.

Література

1. Багров Н. В. Региональная геополитика устойчивого развития / Н. В. Багров. – К. : Лыбидь, 2002. – 256 с.
2. Битянова М. Р. Работа с ребенком в образовательной среде: решение задач и проблем развития : науч.-метод. пособие для психологов и педагогов / М. Р. Битянова. – М. : МГППУ, 2006. – 96 с.
3. Громыко Ю. В. Мыследеятельностная педагогика (теоретико-практическое руководство по освоению высших образцов педагогического искусства) / Ю. В. Громыко. – Минск : Технопринт, 2000. – 376 с.
4. Князева Е. Н. Синергетика как новое мировоззрение / Е. Н. Князева, С. П. Курдюков // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 15–23.
5. Леонтьев Д. А. Экзистенциальные основания экспертной деятельности / Д. А. Леонтьев // Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / под ред. : Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2006. – С. 45–50.
6. Ляпунов А. М. Общая задача об устойчивости движения / А. М. Ляпунов. – М.-Л. : Гостехиздат, 1950. – 472 с.

7. Мамонова В. В. Вплив глобалізаційних процесів на регіональне управління / В. В. Мамонова // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 1 (33). – С. 370–375.

8. Мещанінов О. П. Методики оцінки розвитку університетської освіти : навч.-метод. посіб. / О. П. Мещанінов. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 96 с.

9. Моисеев Н. Н. Алгоритмы развития / Н. Н. Моисеев. – М. : Наука, 1987. – 303 с. (Сер. «Академические чтения»).

10. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» («Agenda 21») / пер. з англ. ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.

11. Слободчиков В. И. Что развивается в образовании, что образуется в развитии / В. И. Слободчиков // Развитие и образование особенных детей: проблемы, поиски / под ред. В. И. Слободчикова. – М., 1999. – С. 16–22.

12. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан / пер. с англ. Галина і Роман Шиян. – Львів : Літопис, 2000. – 269 с.

13. Цимбалару А. Д. Моделювання освітнього простору в школі – організаційна основа її інноваційного розвитку / А. Д. Цимбалару // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – Вип. 21, ч. 5. – С. 64–71.